

ALİ-FÂTİMA EVLÂDI ARASINDA BİLGİ İSNÂDI (İlk üç asır)

Gülgün UYAR*

ÖZET

İslâmiyet'in başlangıcında Müslümanlar için iki bilgi kaynağı vardı. Bunlardan birisi Kur'ân-ı Kerîm, diğeri Hadis'tir. Sahâbe Hz. Peygamber'in sözlerini ve fiillerini duyarak ve izleyerek öğrenmişler ve sonraki nesillere aktarmışlardır. Râviler hadislerin Hz. Peygamber'e âidiyetini ispat edebilmek için özellikle hadisi kimden duyduklarını da belirtmişlerdir. Böylece her hadise ait bir de isnâd zinciri ortaya çıkmıştır. Bu isnâd zincirlerinde yer alan her bir râvi, ilmî güvenilirlikleri açısından ayrıca araştırılmışlardır. Bu râviler arasında Hz. Peygamber'in hanımı, çocukları, torunları ile Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'den devam eden nesli de yer alır. Ali-Fâtıma evlâdı olarak adlandırılan bu soy içinde ilk üç asır boyunca kesintisiz bir rivâyet zinciri kurulmuştur. Bu makalede bu isnâd zincirinde yer alan Ali-Fâtıma evlâdı incelenecek ve bu isnâd zincirinin babadan ve anneden oğula ne şekilde devam ettiği ortaya konulacak; ayrıca Ali-Fâtıma evlâdına mensup olan râvilerin ilmî düzeyleri hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ali, Fatıma, Ali-Fatıma evladı, isnad.

ISNÂD AMONG THE CHILDREN OF ALI-FATİMA (FIRST THREE CENTURIES)

Abstract: The Muslims had two main sources at the beginning of the Islam: the Quran and the hadith. The narrators stated the names of whom they transferred the hadith to show the authenticity of it. In this way every hadith had its own chain of attribution (isnâd). Also every narrator in the chain was investigated to bring to light how reliable he is. Among the narrators there were also the wives, children and the grandchildren of the Prophet including the later generations came from the fourth caliph Ali (his son-in-law) and his wife Fatima (his daughter). In the first three centuries, the chains of transmission among these generations, called the children of Ali and Fatima, were without interruption. In this article, the narrators in these chains will be examined as well as showing the way of transmission from each other.

Key Words: Ali, Fatima, The Children of Ali-Fatima, Isnad.

* Dr., M.Ü. İlahiyat Fakültesi, gulgunuyar@hotmail.com

GİRİŞ

Müslümanların ilim tarihinin kökeninde Kur'ân-ı Kerîm ve hadis yer alır. Müslümanlar ilk olarak Kur'ân âyetlerini ve Peygamber sözlerini duyarak, hıfzedererek, yazarak, tekrarlayarak ve naklederek bilgilerini ilmî bir usûl içinde derlemişlerdir. Bu derleme safhasını müteakip ortaya çıkan bilgi birikiminin belli başlıklar altında tasnif edilmesi sürecinde ise ilim dalları doğmuştur. Başlangıçta ilim ile müterâdif olarak kullanılan hadis, daha sonra naklî ilimler çerçevesinde Hz. Peygamber'den nakledilen rivâyetleri metin, sened ve râvileri açısından inceleyen müstakil bir ilim dalı olarak şekillenmiştir.

Peygamber döneminde bilginin taşıyıcıları sahâbîler olmuştur. Ashâbın naklettiği bilginin sonraki nesillere intikali ise tâbiîn ve tebe-i tâbiîn'in içinde bulunduğu bilgi zinciri ile gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber'e bağlanan bu zincirin ilk halkası dâhilinde onun Âl-i beyti, yani ailesi de yer almaktaydı. Bu anlamda Hz. Peygamber'in hanımları, kızları, damatları ve torunları vahyin ve sünnetin ilk muhatapları ve güvenilir aktarıcıları kabul edilirler. Bu makalede bilhassa Hz. Fâtıma (11/632) ile Hz. Ali (40/661) ve onların devam eden nesli olan Ali-Fâtıma evlâdının, Hz. Peygamber'in hadislerini naklederken oluşturdukları rivâyet zinciri tesbit edilecek; buna bağlı olarak bu aile fertlerinin ilmî kazanımlarının düzeyi ve ilmî gelenekte bu ailenin yeri ve önemi incelenecektir.

ALİ-FÂTİMA EVLÂDI ARASINDA KESİNTİSİZ BİLGİ İSNÂDI

Hadis edebiyatında hadisi nakleden kişiye râvi, bir hadisi her bir râvinin birbirinden bizzat rivâyet ederek oluşturdukları nakil zincirine de sened ismi verilir. Böylece hadis son râviden başlayarak ilk râviye ve dolayısıyla Hz. Peygamber'e isnâd edilmiş olur. Tedvin ve tasnif devirlerinde (I.-III. (VII.-IX.) yüzyıllar) sıhhatlerinin tesbit edilebilmesi için hadisler, senedleri açısından titiz bir denetime tâbi tutulmuşlardır. III. (IX.) yüzyıldan itibaren senedlerde yer alan her râvi, kimlik bilgileri ve hadis nakletme husûsundaki güvenilirliği itibarıyla incelenmiş ve bu konuda çeşitli tasniflerle ricâl kitapları kaleme alınmıştır. Bu eserlerde aynı zamanda bir râvinin hadis öğrendiği hocaları ile hadis öğrettiği talebeleri de zikredilmektedir.

Ali-Fâtıma evlâdı arasında bilginin naklediliş tariklerini en açık biçimde hadis senedlerinden tesbit etmek mümkündür. Senedler incelendiğinde Ali-Fâtıma evlâdına mensup aile fertleri arasında kesintisiz bir zincirle bilginin aktarıldığı görülmektedir. Ricâl ve tabakât kitaplarındaki Ali-Fâtıma evlâdına ait hoca-talebe bilgileri bir araya getirildiğinde babadan oğula-kıza, anneden oğula-kıza, kardeşten kardeşe ve dede, amca, dayı, hala ile bunların çocukları arasında gerçekleşen bilgi rivâyet senedi ortaya çıkmaktadır. Her nesil bir tabaka kabul edilerek bir tasnif yapıldığında ise bu isnâd daha belirgin hâle gelmektedir. Her nesli bir tabaka kabul etmek sûretiyle aile arasındaki nesilden nesile intikal eden bilgi isnâdını, her tabakada önce Hasanîler'i, sonra Hüseyinîler'i bilinen vefat tarihlerine göre zikretmek kaydıyla, şu şekilde sıralamak mümkündür:

Birinci Tabaka:

Bu tabakada aynı zamanda sahâbî olan **Hz. Fâtıma** ve **Hz. Ali** yer alırlar. Hz. Fâtıma ve Hz. Ali ile çocukları Hasan (51/671), Hüseyin (61/680), Zeyneb (65/684) ve Ümmü Külsûm, ailesi olmaları hasebiyle her zaman Hz. Peygamber'in yakın çevresinde bulunmuşlardır. Özellikle Hz. Fâtıma ve Hz. Ali Hz. Peygamber'i birebir takip ederek, ondan her ne gördülerse titizlikle muhafaza ettiler. Öğrendiklerini ve gözlemlerini, Hz. Peygamber'in hayatında ve irtihâlınden sonra diğer ashâb gibi aktararak,¹ Hz. Peygamber'in sünnetinin korunması için gayret gösterdiler. Hz. Peygamber'den çok kısa bir süre sonra vefât eden Hz. Fâtıma'nın rivâyetleri sınırlı sayıda kalmış olsa da Hz. Ali bu konuda ashâbın önde gelenleri arasında bulunur.

Risâlet öncesinden vefatlarına kadar Hz. Peygamber'le uzun bir zaman dilimini paylaşan Hz. Ali, ilme medâr olan istidâdı ve donanımı sebebiyle de seçkin bir kişiydi. Bu yönü itibariyle Hz. Peygamber tarafından "*Ben ilim şehriyim, Ali de onun kapısıdır*"² sözüyle övülmüştür. Yemen'e muallim olarak gönderilen Hz. Ali, ilk üç halife döneminde daima istişâre edilen kimliğiyle de ilim adamı hüviyetini taşımıştır.

Hem ailenin kurucuları, hem de bilgi senedinin temel dayanakları olan Hz. Fâtıma³ ve Hz. Ali⁴ doğrudan Hz. Peygamber'den hadis rivâyet etmişlerdir. Diğer taraftan Hz. Ali, Hz. Fâtıma'dan ayrıca hadis almıştır.⁵

İkinci Tabaka:

Bu tabakayı Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin çocukları ve aynı zamanda sahâbî olan **Hz. Hasan**, **Hüseyin**, **Zeyneb**⁶ ve **Ümmü Külsûm**⁷ meydana getirirler. Her ne kadar dedelerini ve annelerini küçük yaşta kaybetmiş olsalar da, babaları tarafından yetiştirilmişlerdir.⁸ Onlar da sahip oldukları müktesebâtı kendi çocuklarına aktarmışlardır.

Hz. Hasan⁹ ve Hz. Hüseyin¹⁰ doğrudan Hz. Peygamber'den hadis nakletmişlerdir. Ayrıca Hz. Hasan¹¹ ve Hz. Hüseyin¹², babaları Hz. Ali'den hadis dinlemişlerdir.¹³ Aynı zamanda Hz. Hüseyin, Hz. Fâtıma'dan da hadis almıştır.¹⁴ Hz.

¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 473; XXXV, 247.

² Hâkim, *el-Müstedrek*, V, 1744; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XI, 55.

³ Mizzî, XXXV, 247.

⁴ Buhârî, *Kitâbü't-Târîhi'l-kebir*, VI, 259; Mizzî, XX, 473.

⁵ Mizzî, XX, 473; XXXV, 247.

⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VIII, 465; Mizzî, XXXV, 255.

⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 463; İbn Ebû Hâtim, *Kitâbü'l-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 568; Nusrettin Bolelli, *Kadınlara Hadis İlmindeki Yeri: Hicri II.-V. asır*, s. 103.

⁸ İbn Ebû Hâtim, VI, 191-2; Mizzî, XX, 474.

⁹ Halife b. Hayyât, *Kitâbü't-Tabakât*, II, 579-80; Buhârî, II, 286; İbn Ebû Hâtim, III, 19; Mizzî, VI, 220.

¹⁰ Buhârî, II, 381; İbn Ebû Hâtim, III, 55; Mizzî, VI, 397.

¹¹ Mizzî, VI, 221.

¹² Mizzî, VI, 397.

¹³ İbn Ebû Hâtim, VI, 191-2; Mizzî, XX, 474.

Hasan, ayrıca kardeşi Hz. Hüseyin'den de hadis rivâyet etmiştir.¹⁵ Zeyneb¹⁶ ve Ümmü Külsûm bint Ali'nin¹⁷ isimleri de râviler arasında zikredilir.

Üçüncü Tabaka:

Bu tabaka Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin torunlarından meydana gelir. Ali-Fâtıma evlâdı arasında kardeş çocukları ile yapılan evlilikler yaygın olduğu için bir aile mensubu hem babasından hem de annesinden hadis rivâyet edebiliyordu; dolayısıyla bilgi aktarım zinciri iki taraflı kuvvet kazanmış oluyordu. Dolayısıyla bu tabakada yer alan Hz. Hasan, Hüseyin ve Ümmü Külsûm'un kız ve erkek çocukları hem babalarından, annelerinden ve kardeşlerinden, hem amcalarından, halalarından ve kuzenlerinden hadis nakletmişlerdir. Kaynaklarda bu tabakada ismi geçen Ali-Fâtıma evlâdının hepsinin Medîne'de yaşadıkları zikredilmektedir.

1. Ümmü Külsûm bint Ali'nin oğlu Zeyd: Annesinden hadis rivâyet etmiştir.¹⁸

2. Hasan b. Hz. Hasan (97/715): Babasından¹⁹ ve hem amcasının kızı hem eşi olan Fâtıma bint Hüseyin'den hadis rivâyet etmiştir.²⁰

3. Zeyd b. Hz. Hasan: Babasından²¹ ve amcası Hz. Hüseyin'den rivâyette bulunmuştur.²²

4. Ali b. Hz. Hüseyin (92/710): Babasından²³ ve amcası Hz. Hasan'dan rivâyet etmiş,²⁴ mürsel olarak dedesi Hz. Ali'den de hadis nakletmiştir.²⁵

5. Fâtıma bint Hz. Hüseyin (110/728): Babasından²⁶, kardeşi Ali Zeynelâbidîn'den ve halası Zeyneb bint Ali'den rivâyette bulunmuştur.²⁷

6. Sükeyne bint Hüseyin (117/735): Babasından hadis rivâyet etmiştir.²⁸

→

¹⁴ Mizzî, VI, 397.

¹⁵ Mizzî, VI, 220, 397.

¹⁶ İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, V, 355; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, VII, 293; Mizzî, XXVI, 204; XXXV, 255.

¹⁷ İbn Ebû Hâtim, III, 568.

¹⁸ İbn Ebû Hâtim, III, 568.

¹⁹ Buhârî, II, 289; İbn Ebû Hâtim, III, 5, 19; İbn Hibbân, IV, 121; Mizzî, VI, 89-90, 221.

²⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, VII, 293; Mizzî, VI, 89, 90.

²¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 245-6; Mizzî, VI, 397; X, 51, 52.

²² Mizzî, VI, 397.

²³ Buhârî, VI, 266; İbn Ebû Hâtim, III, 55; VI, 178-9; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 159-60; Mizzî, VI, 397; XX, 383; XXXV, 96.

²⁴ Mizzî, XX, 383.

²⁵ Mizzî, XX, 476.

²⁶ İbn Sa'd, *er-Tabakât*, VIII, 473; İbn Ebû Hâtim, III, 55; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 300-1; Mizzî, VI, 397; XXXV, 254-255; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 130.

²⁷ Hatîb el-Bağdâdî, VII, 293; Mizzî, XXXV, 255.

²⁸ İbn Sa'd, *er-Tabakât*, VIII, 475; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 352. Ehl-i beytinden hadis rivâyet etmiştir. Mizzî, VI, 397; Bolelli, s. 147, 165, 214.

Dördüncü Tabaka:

Bu tabakada Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in torunları yer alır. Bu nesilden itibaren Ali-Fâtıma evlâdının nüfusunun gittikçe genişlemesi sebebiyle, aile arasındaki bilgi zincirinin soy içindeki farklı kollar üzerinden ilerlediği gözlemlenmektedir. Bu tabakadaki Ali-Fâtıma evlâdının da hepsi Medîne'de yaşamışlardır. Öyle anlaşılıyor ki Hz. Ali'nin Kûfe'ye yerleşmesi ve o bölgede medfûn bulunması, Hz. Hüseyin'in mecburiyet karşısında Medine'den ayrılarak Mekke'ye giderken Kerbelâ'da şehid olması ve Zeyd b. Ali'nin Kûfe'de başkaldırması ve orada öldürülmesi istisna edilecek olursa, ilk dört nesil boyunca ailenin tamamı Medine'de ikâmete devam etmişlerdir. Bu şekilde Medine'deki ilim mahfillerinin de seçkin şahsiyetleri arasında sayılmışlardır.

1. İbrâhim b. Hasan b. Hz. Hasan (145/762): Babasından²⁹ ve annesi Fâtıma bint Hüseyin'den³⁰ hadis rivâyet etmiştir. Babası, dedesi, Hz. Ali tarihiyle Hz. Peygamber'den hadis naklettiği bildirilmektedir.³¹

2. Abdullah b. Hasan b. Hz. Hasan (145/762): Babasından³² ve annesi Fâtıma bint Hüseyin'den³³ hadis almıştır.³⁴

3. Hasan b. Hasan b. Hz. Hasan (145/762): Babasından³⁵ ve annesi Fâtıma bint Hüseyin'den³⁶ hadis nakletmiştir. Abdullah dedesinden de rivâyette bulunmuştur.³⁷ Aynı zamanda Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. Hz. Hüseyin'den hadis almıştır.³⁸

4. Ali b. Hasan b. Hz. Hasan: Babasından hadis rivâyet etmiştir.³⁹

5. Hasan b. Ali b. Hz. Hasan: Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁴⁰

6. Muhammed b. Amr b. Hz. Hasan: Babasının halası Zeyneb bint Ali'den hadis rivâyet etmiştir.⁴¹

7. Hasan b. Zeyd b. Hz. Hasan (168/784): Babasından⁴² ve amcasının oğlu Abdullah b. Hasan'dan⁴³ rivâyette bulunmuştur.

²⁹ Buhârî, I, 279; İbn Ebû Hâtim, II, 92; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 121; VI, 3; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 264-5; Mizzî, VI, 90.

³⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 3; Mizzî, XXXV, 255.

³¹ Buhârî, I, 279.

³² İbn Ebû Hâtim, V, 33-34; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 56; Mizzî, VI, 90; XIV, 414-5.

³³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ el-Kısmü'l-mütemmim*, s. 452; Mizzî, XIV, 415.

³⁴ İbn Sa'd, *el-Kısmü'l-mütemmim*, s. 259.

³⁵ Buhârî, V, 71; İbn Ebû Hâtim, III, 5; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 159; Mizzî, VI, 84, 90; XXXV, 255.

³⁶ İbn Ebû Hâtim, III, 5; Mizzî, VI, 84; XXXV, 255.

³⁷ İbn Ebû Hâtim, V, 33-34.

³⁸ İbn Sa'd, *el-Kısmü'l-mütemmim*, s. 260; Mizzî, XIV, 415, 416.

³⁹ İbn Ebû Hâtim, VI, 179; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 205.

⁴⁰ İbn Ebû Hâtim, III, 19; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 159.

⁴¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 355; Mizzî, XXXVI, 204.

⁴² Buhârî, II, 294; İbn Ebû Hâtim, III, 14; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 160; Mizzî, VI, 152; X, 52.

⁴³ Mizzî, VI, 152.

8. Ümmü Ca'fer bint Fâtıma bint Hz. Hüseyin: Annesinden hadis rivâyet etmiştir.⁴⁴

9. Muhammed b. Ali b. Hz. Hüseyin (114/732): Babasından⁴⁵, Hz. Hasan'dan⁴⁶ ve Hz. Hüseyin'den⁴⁷ nakilde bulunmuştur. Mürsel olarak Hz. Ali'den hadis nakletmiştir.⁴⁸

10. Zeyd b. Ali b. Hz. Hüseyin (122/740): Babasından⁴⁹ ve kardeşi Muhammed b. Ali b. Hüseyin'den⁵⁰ hadis rivâyet etmiştir.

11. Abdullah b. Ali b. Hz. Hüseyin: Babasından⁵¹ ve babasının amcası Hz. Hasan'dan rivâyette bulunmuş, dedesi Hz. Ali'den mürsel olarak hadis nakletmiştir.⁵²

12. Ömer b. Ali b. Hz. Hüseyin: Babasından⁵³ ve kardeşinin oğlu Ca'fer b. Muhammed'den hadis rivâyet etmiştir.⁵⁴

13. Hüseyin b. Ali b. Hz. Hüseyin: Babasından⁵⁵ ve kardeşi Muhammed b. Ali b. Hüseyin'den rivâyette bulunmuştur.⁵⁶

Beşinci Tabaka:

Bu tabaka Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in torunlarının çocuklarından oluşur. Bu dönem Emevîler'in son yılları ile Abbâsî Hilâfeti'nin başlangıç safhasına tekâbüle eder. Hadis ta'limi canlı bir şekilde devam etmektedir. Bu tabakada Ali-Fâtıma evlâdına mensup râvi adedinde de artış mevcuttur. Önceki dört tabakada olduğu gibi bu tabakadaki Ali-Fâtıma evlâdının büyük çoğunluğu da Medine'de yaşamışlardır. Ancak Abbâsî halîfesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'un Muhammed en-Nefsüzzekiye'yi tutuklamak için yürüttüğü tâkibât sürecinde Muhammed'in babası Abdullah b. Hasan, ailesinden çok sayıda kişiyle birlikte tutuklanarak Kûfe'ye götürülmüşler ve bir kısmı orada hâpiste hayatlarını kaybetmişlerdir. Muhammed ve İbrâhim b. Abdullah'ın isyanlarının aleyhlerinde neticelenmesinden sonra Abbâsî tâkibâtından ve baskısından korunmak isteyen bazı Ali-Fâtıma evlâdı mensupları Medine'den ayrılmışlardır.⁵⁷ Bu tabakada da Hüseyin b. Zeyd'in

⁴⁴ Mizzî, XXXV, 255.

⁴⁵ Buhârî, I, 183; İclî, *Târîhü's-sikât*, s. 410. İclî, tâbiî olduğunu söylemektedir. İbn Ebû Hâtim, VIII, 26; Mizzî, VI, 397; XX, 383-4; XXVI, 136.

⁴⁶ Mizzî, VI, 221; XXVI, 136.

⁴⁷ Mizzî, VI, 397; XXVI, 136.

⁴⁸ Mizzî, XX, 477; XXVI, 136.

⁴⁹ İbn Ebû Hâtim, III, 568; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 249-50; VI, 313; Mizzî, X, 96; XX, 383-4.

⁵⁰ Mizzî, X, 96.

⁵¹ Buhârî, V, 148; İbn Ebû Hâtim, V, 114; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 2; Mizzî, XV, 321; XX, 383-4; 476.

⁵² Mizzî, VI, 221; XV, 321; XX, 383; 476.

⁵³ Buhârî, VI, 179; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 180; Mizzî, XX, 383-4; XXI, 466.

⁵⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 180; Mizzî, XXI, 466.

⁵⁵ Buhârî, II, 381; İbn Ebû Hâtim, III, 55; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 205; Mizzî, VI, 395.

⁵⁶ İbn Ebû Hâtim, III, 55; Mizzî, VI, 395.

⁵⁷ İbn Sa'd, *el-Kısmü'l-mütemmim*, s. 382, 383.

Kûfe'de, Nefise bint Hasan'ın Mısır'da, Yahyâ b. Abdullah'ın Deylem'de ikâmet ettikleri bilinmektedir.

1. Ali b. Hasan b. Hasan b. Hz. Hasan (145/762): Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁵⁸

2. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Hz. Hasan (145/762): Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁵⁹

3. Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hz. Hasan (145/762): Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁶⁰

4. İsmail b. Hasan b. Zeyd b. Hz. Hasan (168/784-5): Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁶¹

5. Zeyd b. Hasan b. Zeyd b. Hz. Hasan (168/784-5): Babasından⁶² ve dedesinden rivâyette bulundu.⁶³

6. Mûsâ b. Abdullah b. Hasan b. Hz. Hasan (180/796-7): Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁶⁴

7. Yahyâ b. Abdullah b. Hasan b. Hz. Hasan (180/796-7): Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁶⁵

8. Nefise b. Hasan b. Zeyd b. Hz. Hasan (208/824): Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁶⁶

9. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hz. Hüseyin (148/765-6): Babasından⁶⁷ ve amcası Zeyd b. Ali b. Hüseyin'den hadis rivâyet etmiştir.⁶⁸

10. Abdullah b. Hadice bint Ali b. Hz. Hüseyin (~158/774-5): Dayısı Muhammed el-Bâkır'dan rivâyette bulunmuştur.⁶⁹

11. Ubeydullah b. Hadice bint Ali b. Hz. Hüseyin: Dayıları Zeyd b. Ali b. Hüseyin ve Muhammed el-Bâkır'dan hadis rivâyet etmiştir.⁷⁰

12. Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. Hz. Hüseyin: Babasından⁷¹, halası Ümmü Ali bint Ali b. Hüseyin'den, amcaları Ömer b. Ali b. Hüseyin,⁷² Muhammed ve Ab-

⁵⁸ Buhârî, VI, 269.

⁵⁹ İbn Ebû Hâtim, III, 19; Hatîb el-Bağdâdî, IX, 431-434; Mizzî, VI, 221.

⁶⁰ İbn Sa'd, *el-Kısmü'l-mütemmim*, s. 374; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 363; İbn Ebû Hâtim, VII, 295; Mizzî, XXV, 465, 466.

⁶¹ Mizzî, VI, 152.

⁶² Mizzî, X, 56.

⁶³ Mizzî, X, 56.

⁶⁴ İbn Ebû Hâtim, VIII, 150; Hatîb el-Bağdâdî, XIII, 25, 27; Mizzî, XIV, 416.

⁶⁵ Hatîb el-Bağdâdî, XIV, 110; Mizzî, XIV, 416.

⁶⁶ Bolelli, s. 147, 165, 214.

⁶⁷ Buhârî, I, 183; II, 198-9; İbn Ebû Hâtim, II, 487; VIII, 26; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 131; Mizzî, II, 74; XXVI, 138; XXXIII, 192.

⁶⁸ Mizzî, X, 96.

⁶⁹ Mizzî, XVI, 93.

⁷⁰ Mizzî, XIX, 153, 154.

⁷¹ Mizzî, VI, 375; X, 96.

⁷² İbn Ebû Hâtim, III, 53; Mizzî, VI, 376; XXI, 467.

dullah b. Ali b. Hüseyin'den⁷³ hadis rivâyet etmiştir. Amcasının oğlu Ali b. Ömer'den rivâyette bulunmuştur.⁷⁴ Halasının oğulları Abdullah ve Ubeydullah'tan hadis rivâyet etmiştir.⁷⁵ Ca'fer b. Muhammed ve Mûsâ b. Ca'fer'den hadis almıştır.⁷⁶ Abdullah b. Hasan b. Hasan'dan hadis nakletmiştir.⁷⁷

13. Îsâ b. Zeyd b. Ali b. Hz. Hüseyin (168/784-5): Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁷⁸

14. İbrâhim b. Hüseyin b. Ali b. Hz. Hüseyin: Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁷⁹

15. Ubeydullah b. Hüseyin b. Ali b. Hz. Hüseyin: Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁸⁰

16. Muhammed b. Hüseyin b. Ali b. Hz. Hüseyin: Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁸¹

17. Ali b. Ömer b. Ali b. Hz. Hüseyin: Babasından⁸² ve amcasının oğlu Ca'fer b. Muhammed'den hadis almış, Hz. Peygamber'den mürsel olarak rivâyette bulunmuştur.⁸³ Evlâdının dışındaki râvilerden gelen hadislerine itibar edilmesi gerektiği söylenmiştir.⁸⁴

18. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Hz. Hüseyin: Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁸⁵

Altıncı Tabaka:

Bu tabaka ve sonrası artık tedvin ve tasnif döneminin tamamlanma safhasına tekâbülmektedir. Hasanîler ve Hüseyinîler açısından râvilere bakıldığında bu tabakadan itibaren Hüseyin soyunun ağırlıklı olduğu görülmektedir. Beş nesil boyunca Medine'de yerleşik olan ve Hz. Hüseyin soyunun her biri yüksek seviyede ilim ve fazîlet sahibi kişileri olarak tanımlanan Ca'fer es-Sâdık'a gelen kol, bu tabakada yer alan Mûsâ el-Kâzım ile birlikte Medine dışına çıkmıştır.

1. Hüseyin b. Ali b. Hasan b. Hasan b. Hz. Hasan (169/785-6): Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁸⁶

2. Hüseyin b. İbrâhim b. Abdullah b. Hasan (Hüseyin) b. Hz. Hasan: Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁸⁷

⁷³ Mizzî, VI, 375-6.

⁷⁴ Mizzî, VI, 375-6; XXI, 78.

⁷⁵ Mizzî, XVI, 93; XIX, 153, 154.

⁷⁶ İbn Ebû Hâtim, III, 53; Mizzî, VI, 375-6.

⁷⁷ Mizzî, XIV, 415.

⁷⁸ Mizzî, X, 96.

⁷⁹ Mizzî, VI, 396.

⁸⁰ Mizzî, VI, 396.

⁸¹ Mizzî, VI, 396.

⁸² Buhârî, VI, 289; İbn Ebû Hâtim, VI, 196; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 456; Mizzî, XXI, 78, 467.

⁸³ Mizzî, XXI, 78.

⁸⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 456.

⁸⁵ İbn Ebû Hâtim, VIII, 19; Mizzî, XXI, 467.

⁸⁶ İbn Ebû Hâtim, III, 55; II, 163.

3. Ömer b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Hz. Hüseyin: Babasından⁸⁸ ve amcası Ali b. Ömer b. Ali b. Hüseyin'den hadis almıştır.⁸⁹
4. Mûsâ b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hz. Hüseyin (183/799): Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁹⁰
5. Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hz. Hüseyin (203/818-9): Babasından⁹¹ ve kardeşi Mûsâ b. Ca'fer'den hadis almıştır.⁹²
6. Ali b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hz. Hüseyin (210/825-6): Babasından,⁹³ babasının amcasının oğlu Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali'den ve kardeşi Mûsâ el-Kâzım'dan hadis rivâyet etmiştir.⁹⁴
7. İshâk b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hz. Hüseyin: Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁹⁵
8. Hüseyin b. İsâ b. Zeyd b. Ali b. Hz. Hüseyin: Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁹⁶
9. İsmâîl b. Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. Hz. Hüseyin: Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁹⁷
10. Yahyâ b. Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. Hz. Hüseyin (237/851-2): Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁹⁸

Yedinci Tabaka:

Bu tabakanın tamamı Hz. Hüseyin'in soyuna ait râvilerden oluşmaktadır. Hüseyinî soy içinde de Ca'fer es-Sâdık kolu öne çıkmaktadır. Halife el-Me'mûn tarafından veliahd tayin edilen Ali er-Rızâ, Tûs'ta ikâmet etmiş ve burada vefât etmiştir.

1. **Ali b. Mûsâ b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hz. Hüseyin (203/818-9):** Babasından hadis rivâyet etmiştir.⁹⁹ Evlâdı ve şîası dışındakilerin rivâyetlerinin muteber kabul edilebileceği söylenmiştir.¹⁰⁰
2. **Ahmed b. Ali b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hz. Hüseyin (210/825-6):** Babasından hadis rivâyet etmiştir.¹⁰¹

→

⁸⁷ İbn Ebû Hâtım, III, 46.

⁸⁸ İbn Ebû Hâtım, VIII, 19.

⁸⁹ Mizzî, XXI, 78.

⁹⁰ İbn Ebû Hâtım, VIII, 139; Hatîb el-Bağdâdî, XIII, 32; Mizzî, V, 76; XXIX, 43.

⁹¹ İbn Ebû Hâtım, VII, 220.

⁹² Buhârî, I, 57; Mizzî, XX, 353; XXIX, 43.

⁹³ İbn Ebû Hâtım, VIII, 136; Mizzî, XX, 353-4; XXIX, 43.

⁹⁴ Mizzî, VI, 376; XX, 353, 354.

⁹⁵ Buhârî, I, 383; İbn Ebû Hâtım, II, 215; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 111.

⁹⁶ İbn Ebû Hâtım, III, 60.

⁹⁷ Mizzî, VI, 376.

⁹⁸ Mizzî, VI, 376.

⁹⁹ İbn Ebû Hâtım, VIII, 139; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 456; Mizzî, XXIX, 43.

¹⁰⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 456.

¹⁰¹ Mizzî, XX, 353.

3. **Muhammed b. Ali b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hz. Hüseyin (210/825-6)**: Babasından hadis rivâyet etmiştir.¹⁰²

4. **İbrâhim b. Mûsâ b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hz. Hüseyin (222/836-7)**: Babasından hadis rivâyet etmiştir.¹⁰³

5. **İsmâil b. Mûsâ b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hz. Hüseyin**: Babasından hadis rivâyet etmiştir.¹⁰⁴

6. **Hüseyin b. Mûsâ b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hz. Hüseyin**: Babasından hadis rivâyet etmiştir.¹⁰⁵

7. **Ali b. Hasan b. Ali b. Ömer b. Ali b. Hz. Hüseyin**: Dedesinin amcasının oğlu Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. Hz. Hüseyin'den rivâyette bulunmuştur.¹⁰⁶

8. **Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. Hz. Hüseyin**: Dedesinin amcası Muhammed b. Ali'nin torunu Ali b. Ca'fer'den nakilde bulunmuştur.¹⁰⁷

Sekizinci Tabaka:

1. Abdullah b. Hasan b. Ali b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hz. Hüseyin (210/825-6): Dedesi Ali b. Ca'fer'den hadis rivâyet etmiştir.¹⁰⁸

2. İsmâil b. Muhammed b. İshak b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hz. Hüseyin: Babasının amcası Ali b. Ca'fer'den nakilde bulunmuştur.¹⁰⁹

3. Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. Hz. Hüseyin: Ali b. Ca'fer es-Sâdık'tan hadis nakletmiştir.¹¹⁰

Dokuzuncu Tabaka:

Hüseyin b. Kâsım b. Ahmed b. Abdullah b. Ali b. Hasan b. Zeyd b. Hz. Hasan: Babasından hadis rivâyet etmiştir.¹¹¹

Onuncu Tabaka:

1. Hasan b. Muhammed b. Yahyâ b. Hasan b. Ca'fer b. Abdullah b. Hüseyin b. Ali b. Hz. Hüseyin (358/969): Aslen Medineli olup Bağdad'da oturmuş, burada dedesinden rivâyette bulunmuştur.¹¹²

2. Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Ali b. Hasan b. Ali b. Ömer b. Ali b. Hz. Hüseyin: Cürcân'da babası ve dedesi tarîkiyle bir nüsha rivâyet etmiştir.¹¹³

¹⁰² Mizzî, XX, 354.

¹⁰³ Mizzî, XXIX, 43.

¹⁰⁴ Mizzî, XXIX, 43.

¹⁰⁵ Mizzî, XXIX, 43.

¹⁰⁶ Mizzî, VI, 376.

¹⁰⁷ Mizzî, X, 98; XX, 353.

¹⁰⁸ Mizzî, XX, 353, 354.

¹⁰⁹ Mizzî, XX, 353, 354.

¹¹⁰ Mizzî, XX, 353.

¹¹¹ Hatîb el-Bağdâdî, VIII, 87.

¹¹² Hatîb el-Bağdâdî, VII, 421.

¹¹³ Sehmî, *Târîhu Cürcân*, s. 108.

tablooooooooooooo

tablooooooooooooo

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde her biri râvi olan ve aynı zamanda her biri babasından, annesinden veya asebesinden bilgi rivâyet eden geniş bir aile ile karşılaşılmaktadır. Buna göre Ali-Fâtıma evlâdı arasında ilk nesilden itibaren bilginin teselsülen tevârüs edildiği bir ilmî geleneğin teessüs ettiği neticesine varmak mümkündür.

Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin'in soylarına ait, ortaya çıkan râvi isnâd zinciri incelendiğinde her iki ailede de bazı kolların rivâyet tarihlerinin daha fazla râvi ihtiva ettiği görülmektedir. Hız. Hasan'ın soyunda Hasan b. Hız. Hasan ve Zeyd b. Hız. Hasan kolu; Hız. Hüseyin'in soyunda ise Muhammed el-Bâkır b. Ali b. Hız. Hüseyin ve Zeyd b. Ali b. Hız. Hüseyin kolu, râviler açısından zengin isnâd zinciri oluşturmaktadır.

Genel olarak bakıldığında ise Hız. Hüseyin'in Ali Zeynelâbidîn'den ilerleyen soyu arasında gerek her tabakada bulunan râvi sayısı ve gerek farklı kollardan ilerleyen isnâd zincirleri, Hız. Hasan'ın soyuna göre nicelik olarak daha fazladır.

Ricâl kitaplarında râvi olarak ismi zikredilen başka Ali-Fâtıma evlâdı da yer almaktadır. Bu râvilerin doğrudan babalarından veya ailelerinden bir kişiden hadis aldıkları zikredilmediği için bu araştırmaya dâhil edilmemişlerdir. Ancak Ali-Fâtıma neslinden gelen bu râvilerin de ailelerinden intikal eden bilgilere sahip oldukları var sayılabilir.

RÂVİ OLARAK ALİ-FÂTİMA EVLÂDININ İLMÎ HÜVİYETİ

Ali-Fâtıma evlâdına mensup şahsiyetlerin önemli bir kısmı fâzıl, âbid ve âlim kişiler olarak temâyüz etmişlerdir. Hadis rivâyeti konusunda da ilk dönemlerden itibaren aile bireyleri gerekli hassâsiyeti göstermişlerdir. Hız. Fâtıma ve Hız. Ali, her mevzuda olduğu gibi Hız. Peygamber'in hadislerini hıfzetme, koruma ve nakletme hususunda da örnek teşkil ederler. Yukarıda zikredildiği gibi Hız. Ali, Hız. Fâtıma'dan hadis rivâyet etmiştir. Bu şekilde Hız. Ali, Hız. Peygamber'e ait bazı bilgileri, bizzat hanımı Hız. Fâtıma vâsıtasıyla rivâyet etmek suretiyle aynı zamanda onun râvisi olmuştur. Bu şekilde Hız. Ali, hadisi duyduğu kişi hanımı bile olsa rivâyeti kimden aldığını zikrederek, Hız. Peygamber'e ait bir sözün kimden nakledildiğinin mutlaka açıklanması ve bilinmesi konusunda dikkat edilmesi gereken bir ilkeyi de tesbit etmiştir. Bu titiz tutum bizzat aile bireyleri arasında da benimsenmiştir. Yine Hız. Hasan kardeşinden aldığı hadisi belirtmiş, Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin babalarına ait bir rivâyeti, farklı râvilerden de araştırarak bilgilerini teyid etmişlerdir.

Özellikle Ali-Fâtıma evlâdına mensup güvenilir râvilerden teşekkül eden isnâd zincirlerinden bazıları, bütün rivâyet zincirlerini bir arada değerlendiren muhaddislerin ittifakla kabul ettikleri gibi, en sahih hadis senedleri olarak açıklanmıştır. Bu senedlerden birisi İbn Şihâb ez-Zührî >Ali Zeynelâbidîn b. Hüseyin >Hız. Hüseyin >Hız. Ali 'ye, diğeri Ca'fer es-Sâdık >Muhammed el-Bâkır >Ali Zeynelâbidîn >Hız. Hüseyin >Hız. Ali'ye aittir. Bu silsile Ali-Fâtıma evlâdı arasında, hadis rivâyeti usûlünün temelini oluşturan sened zincirinin kesintisiz bir

şekilde kurulduğunu ve bu zincirin sıhhati hususunda titizlik gösterildiğini ortaya koymaktadır.

Hız. Peygamber hayatta iken hadislerin yazıya geçirilme süreci, hadis usûlünün önemli bir meselesini teşkil eder. Bilindiği kadarıyla Hız. Fâtıma ve Hız. Ali hadisleri yazmışlardır. Hız. Ali'nin ise bu konuda özel bir yeri olduğu tartışmasızdır. Kureyş lehçesini en iyi konuşan kişi olarak tavsîf edilen, İslâmiyet'in başlangıç safhasında yazma bilen on yedi kişiden birisi olan ve Hız. Peygamber'in kâtibleri arasında yer alan Hız. Ali'ye, Hız. Peygamber bir defasında hadis imlâ ettirmiş, o da yazı için hazırlanmış bir deri parçasının her iki tarafını yazmıştır. Yazdığı bu bilgiler Hız. Ali'nin elinde bir Sahîfe'de toplanmıştır. Hız. Ali'nin, kılıcının kınında muhafaza ettiği bu Sahîfe'nin özellikle zekât, vergi, diyet, esirlerin fidyesi hakkında olduğu bildirilir. Ayrıca Hız. Hasan'ın elinde, Hız. Ali'nin yazdığı fetvâların ve bir Sahîfe'nin bulunduğu zikredilir. Aynı zamanda Hız. Ali, talebelerini de hadis yazmaya teşvik etmiştir. Bu husus Ali-Fâtıma evlâdı arasında bizzat Hız. Ali ve Hız. Fâtıma tarafından yazılmış olan hadis sahifelerinin mevcut olduğunu göstermektedir.

Hız. Ali'nin çocukları ve torunları da hadisleri yazmışlardır. İlk olarak Hız. Hasan birçok râvi gibi Hız. Ali'den yazılı olarak hadis rivâyet etmiştir. Aynı zamanda Hız. Hasan, oğullarına ve yeğenlerine hadis yazmayı tavsiye etmiştir. Bu şekilde Ali-Fâtıma evlâdı arasında hadislerin yazılı metinlerden de rivâyet edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim hadisleri yazdığı bilinen Zeyd b. Ali b. Hüseyin'den bir kitab rivâyet edilmiştir. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali'nin Hız. Hasan'a ait yazılı metinden rivâyette bulunduğu söylenmektedir. Ca'fer b. Muhammed'in birçok kitabı olduğu gibi, kendisinden yazılı olarak da hadis rivâyet edilmiştir. Yine Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Ali b. Hasan b. Ali b. Ömer b. Ali b. Hüseyin, Cürçân'da babası ve dedesi tarikiyle bir nüsha rivâyet etmiştir. Bu husus Ali-Fâtıma evlâdının naklettiği rivâyetlerin sıhhatini kuvvetlendiren bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca aile içi isnâd zincirinin nesilden nesile intikalini gösteren bir delil olma özelliği taşımaktadır.

Hız. Peygamber'den intikal eden bilgi ve haberlerin yegâne kaynağı olan hadis metinlerinin sıhhati ele alınırken öncelikle senedlerde yer alan râviler ilmî ve ahlâkî yetkinlikleri açısından son derece sıkı bir denetime tâbi tutulmuşlardır. Bu şekilde çok sayıda hadisın isnâd zincirinde ismi geçen her bir Ali-Fâtıma evlâdı da, râvi olarak tek tek değerlendirilerek cerh ve ta'dîl kıstaslarına göre incelenmiştir. Bu değerlendirmelerden yola çıkarak Ali-Fâtıma evlâdının hadis naklindeki tutumlarını ve bir hadis râvisi olarak konumlarını tesbit etmek mümkün olmaktadır.

Bu anlamda ilk on tabakada yer alan aile mensupları, büyük çoğunlukla zabt ve adâlet yönünden güvenilir râviler olarak kabul edilirler. Diğer taraftan Hız. Peygamber'le olan akrabalıkları, faziletli şahsiyetleri ile birleşince muteber râvi kabul edilmelerinde ayrıca müessir olmuştur. Sika ve me'mûn , sika , sadûk ,

sadûk yehimü (yanılır bir sadûk) , lâ be'se bih (hadisinde bir sakınca yoktur), yü'ref ve yünker (bazen ma'rûf, bazen münker hadis rivâyet eder) , leyse bi-zâke , zaîfü'l-hadis Ali-Fâtıma evlâdı hakkında kullanılan cerh-ta'dil lafızlarıdır. Bu lafızların çoğu râvinin güvenilirliğine, bir kısmı ise zayıflığına, ancak kendisinden hadis rivayet edilebileceğine delâlet etmektedir. Buhârî, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce, Ali-Fâtıma evlâdına ait rivâyetlere eserlerinde yer vermişlerdir . Bu husus Ali-Fâtıma evlâdının, Hz. Peygamber'den nakledilen bilgiyi en doğru biçimde rivâyet etmek konusunda ilmî kıstaslara uyduklarını ortaya koyduğu gibi, yaşayışları ve şahsiyetlerinin bilgi düzeyleri ile bütünlük arz ettiğini de göstermektedir.

Ali-Fâtıma evlâdına mensup hanım muhaddislere ise ayrıca temas edilebilir. Hadis rivâyet eden hanımlar arasında Hz. Ali'nin iki kızı Zeyneb ve Ümmü Külsûm, Hz. Hüseyin'in iki kızı Fâtıma ve Sükeyne, Ali Zeynelâbidîn'in kızı Hadîce ve Hz. Hasan'ın torunu Nefîse bint Hasan b. Zeyd b. Hasan isim olarak öne çıkmışlardır. Bu hanımlar sadece aile içinde değil, toplumun sosyal ve kültür hayatında da seçkin bir yere sahip olmuşlardır. Dönemlerinin ilim adamları da onlardan hadis tedris etmişlerdir.

Ali-Fâtıma evlâdı, kendi aile mensupları hâricinde akrabaları olan Hz. Ali'nin kardeşi Ca'fer b. Ebû Tâlib'in ailesi ile Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'dan sonra evlendiği eşlerinden dünyaya gelen çocuklarından ve onlar da yine Ali-Fâtıma evlâdından hadis tedris etmişlerdir. Hz. Hatice'nin oğlu ve dayıları Hind b. Ebû Hâle de hadis aldıkları akrabaları arasında zikredilir. Diğer taraftan yine Ali-Fâtıma evlâdının, hadis rivâyet ettikleri ve hadis ta'lim ettikleri aile dışından çok sayıda hoca ve talebeleri de olmuştur.

Hz. Ali hadislerin aslına uygun biçimde muhafazası için ilk tedbir alan kişilerdendir. Bu anlamda hadis tenkîdi açısından ashâb münekkidleri arasında sayılır. Hz. Peygamber'in söylemediği bir sözü ona nisbet etmektense, gökten yere düşmeyi tercih ettiğini söyleyen Hz. Ali, Hz. Peygamber'den kendisinin duymadığı hadisleri rivâyet edenlere yemin ettirirdi. Ne yazık ki Hz. Osman'ın şehid edilmesi ile başlayıp Hz. Ali döneminde iç savaşlarla devam eden süreçte ümmet arasında siyasî tarafgirlik duygularının hâkim olmaya başlaması sonucunda, taraflar kendi haklılıklarına delil getirmek sadedinde hadis uydurmaya başlamışlardır. Bu çerçevede Hz. Osman ve Emevîler ile Hz. Ali ve evlâdı ve Abbâsîler hakkında uydurma hadisler ortaya çıkmıştır. Hz. Ali başta olmak üzere Ali-Fâtıma evlâdı da hadis uyduranlara tepki göstermişlerdir. Bu isimler arasında Ali Zeynelâbidîn özellikle zikredilir.

Bâtıl fırkalar ise bazı hadisleri özellikle Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve Ca'fer es-Sâdık'a nisbet ederek uydurmuşlardır. Bu meyanda Hz. Ali'nin bazı güzel sözleri de hadis diye nakledilebilmiştir. Ayrıca Ca'fer es-Sâdık'tan nakledilen haberin akabinde rastlanılan "bu hadisten şüphe eden kimse kâfir olur" şeklinde ifadeler, hadis uydurma ameliyesinin ne raddeye vardığı konusunda bir fikir vermektedir.

Uydurma hadisleri tesbit etmek ve bu hadislerin, kitaplara girmesine engel olmak için büyük gayret gösteren muhaddis râviler hakkındaki cerh ve ta'dil kıstaslarını daha titiz uygulamışlardır. Bu sebeple de Hz. Ali ve ailesinin şîası, yani taraftarı olarak tanınan müteşeyyi' vasıflı râvilere ve bu râviler arasında da özellikle Kûfeliler'e daha temkinli yaklaşmışlardır. Bilhassa İmâmiyye mezhebinin teessüsüne rastlayan IV. (X.) yüzyıldan itibaren doğrudan Ali-Fâtıma evlâdı için de çeşitli derecelerde teşeyyü' değerlendirmesi yapılmaya başlanmıştır. Bu anlamda bazı râvilerin hem sadûk, hem de müteşeyyi' olarak nitelendikleri görülür. Söz konusu râvilerin ve bu şekilde nitelenen diğer râvilerin rivâyetlerinin kabûlü noktasında ise zaman içinde farklı yaklaşımlar kendisini göstermiştir.

Bu konuya değinen İbn Hacer (852/1449), mühim bir değerlendirme yaparak teşeyyü'un mütekaddimûn ve müteahhirûn muhaddislerinin ıstılahındaki karşılıklarını dikkatlere sunmuştur. Bu açıklamaya göre mütekaddimûnun ıstılahında teşeyyü' kelimesi, hilâfet meselesinde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hem öncelikli hem de faziletli oldukları, ancak Hz. Ali'nin Hz. Osman'a tercih edilmesi gerektiği kanaatini taşımak ve savaşlarda Hz. Ali'nin haklı, karşıtlarının ise hatalı olduğunu kabul etmek anlamına geliyordu. Bu kanaatlerini samimî duygularla ifade eden, bâtil fırkaların düşüncelerini benimseyip alenen savunmayan râvilerin hadis rivâyeti, sadece söz konusu tercihlerinden dolayı reddedilmemelidir. Müteahhirûnun ıstılahına göre ise teşeyyü', ilk üç halifeyi tümüyle red etmek demektir; dolayısıyla aşırı bir Râfizî'nin rivâyeti kabul edilmemelidir. Bu inançta olup mutedil kabul edilen râviler ise şîi sadûk, şîi mutavassıt gibi tâbirlerle nitelenmişler, ancak doğru sözlü olmaları sebebiyle rivâyetlerini almakta beis görülmemiştir.

Bazı muhaddislerin Ca'fer es-Sâdık ve Ali b. Ömer b. Ali b. Hüseyin b. Ali'den çocukları vasıtasıyla gelen hadislerle temkinle yaklaşımları ve aile ile akrabalık bağı olmayan râvilerin rivâyetlerini kabul etmelerini de, yine o zaman yaşanan hadis uydurma girişimleri karşısında alınan tedbirlerle bağlantılı düşünmek gerekir. İlk on tabaka içinde bizzat Ali-Fâtıma evlâdından olup uydurma hadis rivayet eden herhangi bir râvi tesbit edilmemektedir. Bu konuda yapılan bir araştırmaya göre yalancı sayılan râviler, uydurdukları hadisler için bazı aile isnâdlarını tercih etmişlerdir. Bu râvilerin kullandıkları aile isnâdları arasında ise Ali-Fâtıma evlâdına ait isnâd son derece sınırlıdır. Bu araştırmaya göre son râvileri hadis uyduran kişiler olan elli beş adet isnâddan sekizi Ali-Fâtıma evlâdına aittir ve bunlardan altısı Ca'fer es-Sâdık'a isnâd edilmişlerdir.

Ali-Fâtıma evlâdından bazı râviler ise zayıf râviler arasında sayılmışlardır. İbn Hibbân'ın (354/965) Kitâbü'l-Mecrûhîn'inde Ali er-Rızâ b. Mûsâ'nın ismi verilir ve babasından aldığı bazı rivâyetler sebebiyle hakkında "yehimu ve yuhtıu" değerlendirmesi yapılır. İbn 'Adî'nin (365/976) el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl adlı eserinde Ca'fer es-Sâdık b. Muhammed, Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali ve Mûsâ el-Kâzım b. Ca'fer'e yer verilmektedir. Önceki bölümde açıklandığı gibi

aynı zamanda sikât kitaplarında adları geçen ve güvenilir oldukları ifade edilen bu râviler hakkında İbn 'Adî de aynı müsbet değerlendirmeleri tekrarlar. Ancak bu kişilerle ilgili olarak bazı farklı görüşlere değinmek maksadıyla onları da eserine dâhil eder.

Zehebî'nin (748/1348) aykışık olarak 11.000 zayıf râviye yer verdiği eseri Mîzânü'l-i'tidâl'de ise Ali-Fâtıma evlâdından oldukları tesbit edilebilen on bir râvi bulunmaktadır. Bu râvilerden ikisi için râfizî değerlendirmesi yapılır. Ca'fer es-Sâdık b. Muhammed, Mûsâ el-Kâzım b. Ca'fer, Hüseyin b. Ali b. Hüseyin, Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali ve Hasan b. Zeyd b. Hasan b. Ali ise ilk on tabaka içinde yer alan râvilerdir. Diğer muhaddisler gibi Zehebî de bu şahısların sika olduklarını, hadislerinin red edilemeyeceğini ifade eder; ancak rivâyetleri hakkında mevcut olan bazı zaaf noktaları sebebiyle kitabında zikreder. Mîzân'ın Irâkî'ye ait Zeyl'inde de İbrahim b. Hasan b. Hasan b. Ali'nin ismi geçmekte, Irâkî bu râvinin İbn Hibbân'ın sika kabul ettiği râvilerden olduğunu hatırlatmaktadır. İbn Hacer'in Lisânü'l-Mîzân adlı eserinde ise IV. (X.) yüzyılda yaşamış bazı râviler için hem şii, hem de sadûk nitelimesinde bulunulmuştur. Ancak bu râviler dönem olarak makaleye konu edilen zaman diliminin dışında kaldığı için bu noktaya sadece işaret etmekle iktifâ edilecektir.

Ali-Fâtıma evlâdına mensup zayıf râviler hakkında kullanılan cerh-ta'dil sîgalarına bakıldığında ise bu lafızların, "adâlet yönüyle kusursuz olmakla birlikte zabtları itibariyle sika râvilere nisbetle hatası daha fazla olan zayıf râviler hakkında yaygın olarak kullanılan terimler" oldukları görülmektedir.

SONUÇ

Hız. Peygamber'in, Hız. Fâtıma ve Hız. Ali'den yürüyen soyu neseb olarak tesbit edilmiş ve kayıtlara geçirilmiştir. Bu ailenin mensupları her zaman Müslümanlar nezdinde müteber bir konumda tutulmuşlardır. Ali-Fâtıma evlâdı ise Hız. Muhammed'in torunu olmanın getirdiği şuurla mücehhez olmuşlar, bu şuur onların şahsında bir ayrıcalık olarak değil, bir sorumluluk olarak kendisini göstermiştir. Dolayısıyla Hız. Peygamber'den tevârüs ettikleri bilgi ve amelin sonraki nesillere intikali hususunda kaynak teşkil etmişlerdir.

İlk üç asır Kur'ânî ve Nebvî her türlü bilginin hızla tedvin ve tasnif edildiği, sözden satıra geçirildiği bir zaman dilimidir. Bu ameliyenin gerçekleşmesinde birinci derecede öneme sahip olan ashâb, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn arasında Ali-Fâtıma evlâdının da mühim bir yeri olmuştur.

Ali-Fâtıma evlâdını aile olarak önemli kılan özelliklerden birisi ise Hız. Fâtıma ve Hız. Ali'den başlamak üzere, nesilden nesile bilginin kesintisiz bir şekilde intikal ettirilmiş olmasıdır. Her nesil bir tabaka olarak kabul edildiğinde yaklaşık olarak ilk üç asır boyunca Ali-Fâtıma evlâdı arasında on tabakalık bir isnâd zinciri kurulmaktadır. Her tabakadaki râvi annesinden veya babasından hadis almakta, oğluna veya kızına hadis nakletmektedir. Ayrıca birinci derece akrabala-

rın da bu hadis rivâyet ağına katılmış olması, Ali-Fâtıma evlâdının aynı zamanda geniş bir rivâyet halkasının birer parçası olduklarını göstermektedir.

Asr-ı saâdet'ten itibaren Medine'de meskûn olan Ali-Fâtıma evlâdının râvi olan ilk dört tabakası da burada yaşamışlardır. Yaşadıkları ve vefat ettikleri şehirler hakkında bilgi bulunan Ali-Fâtıma evlâdı göz önüne alındığında sonraki tabakalardan itibaren Mısır, Kûfe, Bağdad, Deylem, Sâmerâ ve Tus'a yerleşen râvilerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ali-Fâtıma evlâdı aynı zamanda yaşadıkları şehrin ilim çevreleriyle de irtibat hâlinde olmuşlardır; dolayısıyla aile dışından da çok sayıda hocaları ve talebeleri mevcuttur.

Muhaddisler, râvi olmaları hasebiyle ricâl kitaplarında tanıttıkları Ali-Fâtıma evlâdını, cerh ve ta'dil ölçülerine göre değerlendirerek şahsiyetleri ve ilmî düzeyleri açısından güvenilir ve yeterli olarak tanımlamışlar, bazı rivâyetleri zaaf noktaları taşısa da genel olarak hadislerini de mûteber kabul etmişlerdir.

Ali-Fâtıma evlâdı genel anlamda Müslümanların tesis ettiği ilim geleneğinin bir parçasını meydana getirirler. Özel olarak Ali-Fâtıma evlâdı arasında da bilginin intikal sürecinde bir gelenek oluşmuş olmalıdır. Aile arasında cârî olan bu ilmî geleneğin usûl ve düzeyi hakkında söz söylemek ise, ancak rivâyet zincirlerinde yer alan râviler ilmî ve tarihî şahsiyetleri bakımından daha geniş bir şekilde incelendiklerinde, özellikle söz konusu râvilerin rivâyetleri bir araya getirildiğinde ve bu rivâyetler, muhtevâları bakımından da değerlendirildiğinde mümkün hâle gelecektir.

KAYNAKÇA

- el-A'zamî, M. Mustafa, İlk Devir Hadîs Edebiyatı, (trc. Hulûsi Yavuz), İz, İstanbul 1993.
- Ahmed b. Hanbel (241/855), el-'İlel ve ma'rifetü'r-ricâl, (thk. Vasıyyullah b. Muhammed Abbas), I-IV, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1988.
- Ali b. Ebû Tâlib (40/661), Sahîfetü Ali b. Ebî Tâlib, (haz. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib), Dârü's-Selâm, Kahire 1986.
- Âşıkcutlu, Emin, Hadiste Ricâl Tenkîdi, İFAV, İstanbul 1997.
- Aydınli, Abdullah, Hadis İstılahları Sözlüğü, Timaş Yayınları, İstanbul 1987.
- el-Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ (279/892), Fütûhu'l-büldân, (thk. Rıdvan Muhammed Rıdvan), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- Bolelli, Nusrettin, Kadınların Hadis İlmindeki Yeri: Hicri II.-V. asır, İFAV, İstanbul 1998.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil (256/870), Kitâbü't-Târîhi'l-kebîr, I-IX, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Haydarabad 1943.
- el-Hâkim, Muhammed b. Abdullah (405/1014), el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, (thk. Hamdi ed-Demirdaş Muhammed), I-X, el-Memleketü'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye, Riyad 2000.
- Halife b. Hayyât (240/854), Kitâbü't-Tabakât, (thk. Süheyl Zekkâr), I-II, Vezâretü's-Sekâfe, Dimaşk 1966.

- Hatîb el-Bağdâdî (463/1071), Târîhu Bağdad ev Medînetü's-Selâm, I-XIV, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- el-İrâkî, Abdurrahîm b. Hüseyin (806/1404), Zeylû Mîzânî'l-i'tidâl, (thk. Ebü'r-Rızâ er-Rifâî), Beyrut 1995, (Mîzânü'l-i'tidâl'in Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd neşrinin sonunda VIII. cilt).
- İbn Abdülber, Yusuf b. Abdullah (463/1071), Câmiu beyânî'l-ilm ve fazlih, (haz. Abdurrahman Muhammed Osman), I-II, Mektebetü's-Selefiyye, 2. bs., Medine 1968.
- İbn 'Adî, Abdullah b. Muhammed (365/976), el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl, I-VII, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1984.
- İbn Ebû Hâtım er-Râzî (327/938), Kitâbü'l-Cerh ve't-ta'dîl, I-IX, Dâiratü'l-Meârif, Haydarabad 1952.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali (852/1449) Lisânü'l-Mîzân, (thk. Abdülfettah Ebû Gudde), I-X, Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Beyrut 2002.
- İbn Hibbân, Muhammed (354/965), Kitâbü'l-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn, (thk. Abdülmecîd es-Selefi), I-II, Dârü's-Samî, Riyad 2000.
- _____, Kitâbü's-Sikât, I-IX, Dâiratü'l-Meârif, Haydarabad 1973.
- İbn Kesîr, İsmâîl b. Ömer (774/1373), el-Bidâye ve'n-nihâye, I-XIV, 4. bs., Mektebetü'l-Maârif, Beyrut 1981.
- İbn Şâhin (385/996), Târîhu esmai's-sikât mimmen nukile anhumü'l-ilm, (thk. Abdülmü'ti Emin Kal'aci), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- el-İclî, Ahmed b. Abdullah (261/875), Târîhü's-sikât, (thk. Abdülmü'ti Emin Kal'aci), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984.
- _____, Ma'rifetü's-sikât, (thk. Abdül'alim Abdül'azim Bestevi), I-II, Mektebetü'd-Dâr, Medine 1985.
- Juynboll, Gautier H. A., Hadis Tarihinin Yeniden İnşası, Ankara Okulu, Ankara 2002.
- Kandemir, Yaşar, Mevzû Hadisler Menşe'i Tanıma Yolları, İFAV, İstanbul 1997.
- Kılıç, Yusuf, el-Hatîbu'l-Bağdâdî ve Yararlandığı İlim Otoriteleri ve Hadis Râvîleri, İstanbul 1997.
- Kuzudişli, Bekir, Hadis Rivâyetinde Aile İsnadları, İşaret Yayınları, İstanbul 2007.
- el-Mizzî, Yûsuf (742/1341), Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-XXXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1992.
- Muhammed b. Sa'd (230/845), et-Tabakâtü'l-kübrâ el-Kısmü'l-mütemmim, (thk. Ziyad Muhammed Mansur), Medine 1983.
- _____, et-Tabakâtü'l-kübrâ, (thk. İhsan Abbas), I-IX, Dârü Sâdir, Beyrut 1957.
- en-Nesâî, Ahmed b. Şuayb (303/915), Kitâbü'd-Duafâ ve'l-metrûkîn, (thk. Kemal Yusuf Hut), Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiye, Beyrut 1985.
- es-Sehmî, Hamza b. Yûsuf (427/1036), Târîhu Cürçân, 4. bs., Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1987.
- et-Taberânî, Süleyman b. Ahmed (360/), el-Mu'cemü'l-kebîr, (thk. Hamdi Abdülmecîd es-Selefi), I-XXV, 2. bs., Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1984.

- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr (310/922), Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk, (thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim), I-XI, Dâru Süveydân, Beyrut, ts..
- Yahyâ b. Ma'în (233/848), et-Târîh, (thk. Ahmed Muhammed Nurseyf), I-IV, Merkezü'l-Bahsi'l-İlmi, Mekke 1979.
- Yılmaz, Muhammet, İbn Hacer'in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler, Araştırma Yayınları, Ankara 2008.
- Yücel, Ahmet, Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi, İFAV, İstanbul 1996.
- ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed (748/1348), Târîhu'l-İslâm (101-120), (thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1990.
- _____, Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl, (thk. Ali Muhammed Mu'avvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd), I-VIII, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- Zirikî, Hayruddin (1396/1976), el-A'lâm: Kâmûsü terâcim, (thk. Züheyr Fethullah), I-VIII, Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1990.